

Funkcja archaizacji w „Krzyżakach” i motyw zemsty

JAKĄ FUNKCJĘ PEŁNI ARCHAIZACJA W UTWORZE LITERACKIM? A JAK FUNKCJONUJE W KULTURZE MOTYW ZEMSTY? ODPOWIEMY NA PRZYKŁADZIE TEKSTÓW KULTURY.

1 Zadanie

Jaką funkcję pełni archaizacja w utworze literackim? Omów jej funkcję na przykładzie podanego tekstu i innego utworu.

Przykładowa realizacja tematu

Zagadnienia wprowadzające

Archaizacja to jeden z rodzajów stylizacji, to stylizacja na język dawnej epoki. Henryk

Sienkiewicz często stosował ją w swoich powieściach historycznych, zauważamy ją także w przytoczonym fragmencie „Krzyżaków”.

Rozwinięcie

- Jest to powieść, której akcja toczy się w średniowieczu, więc i jej język stylizowany jest na język średniowiecza.
- Autor nie jest w stanie pisać językiem tak dawnej epoki, jednak stosuje odmienny język niż sobie współczesny, by zwrócić uwagę czytelnika, że akcja toczy się w odległych czasach.
- Archaizacja pojawia się zarówno na poziomie narracji, jaki i dialogów.
- Średniowiecze to epoka dominacji łaciny, stąd i w partii narratora wręt łaciński – *ad concessionem pecuniarum*, wpleciono całe sformułowanie.
- Pojawia się archaizacja wypowiedzi bohaterów. Jest widoczna chociażby na poziomie składni. Rozmówcy zwracają się, na przykład, przez szacunek, do pojedynczej osoby w liczbie mnogiej: „Toście, szlachetny rycerzu, zwiędzili kawał świata?”, „Kumotrze Gamroth nie przerywajcie rycerzowi!”. Także szyk przestawny „Nie przerywam ja”, to wyraz archaizacji na poziomie składni.
- W podanym fragmencie mamy do czynienia również z archaizacją na poziomie leksykalnym („prawia”, „łożnica”).
- Funkcją archaizacji jest wprowadzenie czytelnika w klimat epoki, ułatwienie mu wejścia w jej atmosferę. Za pomocą nieużywanych już wyrazów i form lepiej opisane zostają realia, np. stosunki społeczne czy pewne obiekty, z jakimi dziś nie mamy do czynienia, i z jakimi nie mieli do czynienia współcześni Sienkiewicza (złotogłów).
- Archaizacja przykuwa uwagę czytelnika, jest popisem wirtuozerii pisarskiej, świadczy o wiedzy historycznej pisarza (w epoce pozytywizmu bezwzględnie wymagano studiowania źródeł przez twórców powieści historycznych).

- Archaizację zastosował Sienkiewicz w innych swoich dziełach historycznych, np. w „Potopie” i innych tomach „Trylogii”, opowiadających o dziejach XVII-wiecznej Rzeczypospolitej.
- Źródłem języka epoki, o której Sienkiewicz pisał i który chciał naśladować, były dla pisarza m.in. pamiętniki Jana Chryzostoma Paska, szlachcica żyjącego w czasach baroku.
- Jak przejawia się archaizacja w „Potopie”? Na przykład w pierwszym rozdziale powieści opisyującym spotkanie Kmicia i Olenki padają słowa, jak „konterfekt”, „legat”, „delicje”, będące niewątpliwie archaizmami leksykalnymi.
- W ostatnim rozdziale natomiast, w którym przytoczono m.in. list króla czytany w kościele, mamy do czynienia z makaronizowaniem języka, spotykamy całe wtręty łacińskie. Nie brak też archaizmów leksykalnych, takich jak „przeto”.
- W wypowiedziach bohaterów, listach i przytaczanych dokumentach pisanych, naśladowany jest język barokowy.

Wnioski podsumowujące

Archaizacja języka jest popisem kunsztu pisarskiego autora, niejednokrotnie świadczy o jego talencie i wiedzy historycznej, wprowadza czytelnika w klimat epoki i przekazuje mu wiedzę o niej, ale również może stanowić pewną barierę w odbiorze książki przez niewykształconego odbiorcę, w pewnym sensie utrudnia lekturę.

Henryk Sienkiewicz

„Krzyżacy” fragment

Jeszcze ceniono ich gotowość *ad concessionem pecuniarum*; dlatego też nieraz zdarzało się widzieć w gospodach kupców pijących za pan brat ze szlachtą. Widziano ich nawet chętnie, bo jako ludzie, u których o gotowy grosz łatwiej, palicili zwykłe za herbowych. Tak więc siedzieli teraz i rozmawiali, mrugając od czasu do czasu na gospodarza, aby napełniał stągiewki.

- Toście, szlachetny rycerzu, zwiędzili kawał świata? – rzekł jeden z kupców.
- Niawliu z tych, którzy teraz ze wszystkich stron ściągają do Krakowa, widziało tyle – odpowiedział przybyły rycerz.
- A niemamo ich ściąganie – mówił dalej mieszczanin. – Wielkie gody i wielka szczęśliwość dla Królestwa! Prawią też, i to pewna, że król kazał całą łożnicę królowej złotogłowem sztytm perłami wysłać i takiz baldachom nad nią uczynić. Zabawy będą i gonitwy w szrankach, jakich świat dotąd nie widział.
- Kumotrze Gamroth nie przerywajcie rycerzowi – rzekł drugi kupiec.
- Nie przerywam ja, kumotrze Eyretrere, tylko tak myślę, że i on rad będzie widzieć, co prawia, bo pewnie sam do Krakowa jedzie. Nie wrócim i tak dziś do miasta, gdyż bramy przedtem zamkną, a w nocy gad, który się w wiorach rodzi, spać nie daje, więc mamy czas na wszystko.

O co może zapytać komisja w rozmowie ze zdającym?

Skąd jeszcze Sienkiewicz czerpał archaiczne formy?

Autor sięgał także do języka ludu, do gwar, w których przechowały się dawne słowa i formy. Archaizacji w jego tekstach często towarzyszy dialektalizacja.

Do jakich innych utworów literackich można było się odwołać?

Do prozy Andrzeja Sapkowskiego, współczesnego pisarza fantasy, w której także występuje archaizacja, a także do innych tomów „Trylogii” Sienkiewicza, np. „Ogniem i mieczem”.

2 Zadanie

Jak funkcjonuje w kulturze motyw zemsty? Omów zagadnienie na podstawie przytoczonego utworu i innych tekstów kultury. (Tekst do zadania znajdziesz na www.cogito.com.pl w zakładce szkoła/matura)

Przykładowa realizacja tematu

Zagadnienia wprowadzające

Przytoczono fragment III cz. „Dziadów” Adama Mickiewicza, a konkretnie sceny więziennej, w której główny bohater poeta Konrad (Gustaw Konrad) śpiewa pieśń o zemście.

Rozwinięcie

- Więźniowie znajdują się w określonej sytuacji. Ukarani za działalność patriotyczną są przesładowani przez carat, więzieni, a opowiadają sobie o jeszcze większych zbrodniach, zsyłkach. W dalszej części dramatu przeczytamy o znaczeniu się nad młodymi więźniami.
- Pieśń Konrada przesycona jest zemstą wobec wrogów.
- Występują elementy wampiryczne (picie krwi wroga, „zarażenie” rodaków wampiryzmem, wiele pisała o tych motywach wybitna badaczka literatury romantycznej profesor Maria Janion).
- Książd Łwowicz nazywa pieśń zemsty pieśnią pogańską, a kapral szatańska, to powstrzymuje innych przed dalszym jej śpiewaniem...
- Zemsta na wrogu jest w pieśni celebrowana, urasta tu do rangi krwawego rytuału. Mówi się o konieczności „zarażania zemstą” innych rodaków, gdyż jest to odwet za krzywdy doznane przez naród.
- Motyw zemsty, którą zwycięża jednak ideologia chrześcijańska, spotykamy w „Krzyżakach” Henryka Sienkiewicza. Jurand ze Spychowa w okrutny sposób mści się na zakonnych braciach za śmierć żony, oni mszczą się na nim, porywając mu córkę, wabiąc do zamku w Szczytnie i kpiąc z niego, a gdy ten wpada w szal, okrutnie okaleczają go. Tę nakreślona spiralą zemsty i nienawiści przerywa pogodzony już z Bogiem ślepy, chory Jurand. Przyjrzawszy wiadomość o śmierci ukochanej córki i pochwytnemu oprawcy, daruje mu winy i nakazuje puścić go wolno.

- Inaczej jest z zemstą w „Panu Wołodyjowskim”, tam machina śmierci się nie zatrzymuje, Azja mszcząc się za doznane krzywdy na panu Nowowiejskim, zabija go w okrutny sposób i hańbi jego córkę. Syn pana Nowowiejskiego, mszcząc się na Azji, porywa go i każe muzulmanina wbić na pal, by skończył z męcą.
- Drastycznie jak na adaptację lektury szkolnej, pokazano te sceny w ekranizacji powieści dokonanej przez Jerzego Hoffmana.

Wnioski podsumowujące

Motyw zemsty funkcjonuje w kulturze jako motyw szatański, pogański, wampiryczny. Odwet dopuszczają jednak także chrześcijanie (pan Nowowiejski jest przecież chrześcijaninem). W „Krzyżakach” mamy jednak do czynienia z poruczeniem zemsty i zwycięstwem chrześcijańskiego miłosierdzia nad niskimi instynktami.

O co może zapytać komisja w rozmowie ze zdającym?

Jakie gatunki literackie reprezentują przywołane utwory literackie?

Utwory „Pan Wołodyjowski” i „Krzyżacy” to powieści historyczne. „Dziady” to dramat romantyczny.

Do jakich innych tekstów kultury można było się odwołać?

„Lilije” Adama Mickiewicza – zemsta męża z za grobu na mężobójcy i jej adoratorach oraz gościach; sprawiedliwość ludowa; warto podkreślić współistnienie motywów zemsty i kary.

„Pan Tadeusz” Adama Mickiewicza – zemsta Jacka Soplicy na Stolniku Horeszce, dramat obu tych ludzi, który pociąga za sobą także zemście innych osób; dzieje Gerwazego, który poprzysiął zemstę na zabójcy swego pana; te motywy także w ekranizacji eposu w reż. Andrzeja Wajdy.

„Zemsta” Aleksandra Fredry, także ekranizacja utworu w reż. Andrzeja Wajdy – o sąsiedzkiej zemście w szlacheckim świecie – na weselo i z przyrzużeniem oka; Cześnik, by zemścić się na zniemawidzonym sąsiedzie, wydaje za mąż jego syna za swoją podopieczną i krewną, uszczęśliwiając młodych.

„Dom”, reż. Jan Łomicki – popularny serial o dziejach lokatorów pewnej kamienicy przy ul. Złotej, akcja toczy się w czasach powojennych, z retrospekcjami wojennymi; odcinek dotyczący motywu zemsty doktora, dawnego więźnia obozu na hitlerowskim obojczy; świetna rola Tadeusza Janczara.

„Popiół i diament”, reż. Andrzej Wajda (na motywach powieści Jerzego Andrzejewskiego) – tuż po wojnie akowiec Maciek Chelmiński wykonuje wyrok podziemia na komuniście Szczuce, ma to być jego ostatnie zadanie przed powrotem do normalnego życia; słynna, kultowa rola Zbyszka Cybulskiego.

„Dekalog V” („Krótki film o zabijaniu”), reż. Krzysztof Kieślowski – pytanie czy kara śmierci ma charakter okrutnej zemsty, odwetu; film będący częścią cyklu zadającego fundamentalne pytania moralne, inspirowany dekalogiem.

„Łaskawe” Jonathana Littella – kontrowersyjna, nagradzana prestiżowymi nagrodami literackimi współczesna powieść o dawnym zbrodniarzu wojennym (postać fikcyjna), który nie ponosił kary za swoje zbrodnie; w tytule Erynie, greckie boginie zemsty nazwane łaskawymi, podobnie jak w „Orestei” Aj-schylosa („Łaskawe wpadły na mój trop” – to ostatnie zdanie zapisane przez bohatera Maxa Aue, który spisuje swoje wspomnienia).